

Kazimierz Michalewski

MODELE SŁOWOTWÓRCZE RZECZOWNIKÓW
W GWARACH OKRĘGU BEŁCHATOWA

Słowotwórstwo zajmuje zwykle w opracowaniach dialektologicznych mniej miejsca niż fonetyka czy fleksja, bo w mniejszym stopniu charakteryzuje gwary poszczególne i mniej je różni od języka ogólnego. W większości monografii gwarowych zauważa się jedynie afiksy szczególnie produktywne lub, nieporównanie rzadziej zresztą, w konkretnych gwarach wyjątkowe. Pod względem słowotwórczym bardziej niż z innych powodów podobne są wszystkie języki słowiańskie, zatem wyraźniejszych różnic między gwarami jednego języka pod tym względem trudno się spodziewać. Różnice, nie tak duże jak w zakresie fonetyki, fleksji, słownictwa, jednak dają się dostrzec. Gwary od języka ogólnopolskiego różni między innymi szczególna produktywność niektórych afiksów, występowanie w gwarach afiksów obcych w zasadzie polszczyźnie ogólnej, wyjątkowa żywotność pewnych procesów słowotwórczych¹. Podobnie mogą się różnić między sobą poszczególne gwary, zatem słowotwórstwo w ich opisie powinno być uwzględnione. W obszerniejszych, dokładniejszych monografiach² istotnie pomijane nie jest, zajmuje duże ich części. Bywa także głównym obiektem badań, częściej jednak wycinkowych, poświęconych jakiejś kategorii słowotwórczej³, rza-

¹ Por.: W. C y r a n, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, tódź, s. 128, 129.

² Por. np.: F. P l u t a, *Dialekt głogówecki*, cz. 2: *słowotwórstwo, fleksja, teksty gwarowe*, Wrocław 1964 i M. S z y m c z a k, *Gwara Domaniówka i wsi okolicznych w powiecie łączyckim*, tódź 1961.

³ Por. np.: B. L i n d e r t, *Przyrostki używane w funkcji patronimicznej na terenie województwa lubelskiego*, "Język Polski" 1966, XLVI, s. 284-294.

dziej ogólniejszych⁴. Jest to zrozumiałe jeśli się zważy, że całościowe opracowanie słowotwórstwa konkretnej gwary wymagałoby zebrania jej słownictwa przynajmniej na tyle dokładnie, jak się to robi ze słownictwem ogólnopolskim. Kiedy się takim obszernym słownikiem gwarowym nie dysponuje, trzeba się zdecydować na opracowanie zagadnień najlepiej egzemplifikowanych bądź na doraźne poszukiwanie materiału dla wybranego zagadnienia.

Materiał gwarowy z okolic Bełchatowa zbierany był przez wiele osób i dla różnych celów. Jest niewątpliwie bogaty, ale jednak dla gruntowego opracowania słowotwórstwa nie w pełni wystarczający. Nie zawsze można mieć pewność, czy na przykład niemal nieograniczenie produktywne w ogólnej polszczyźnie przyrostki -anie, -enie, -cie tworzą i w gwarach odpowiednie nazwy czynności, czy określone wyrazy uznać można za derywaty, skoro nie odnotowano odpowiednich (może dla eksploratora oczywistych) wyrazów podstawowych, itd. Braki byłyby mniej dokuczliwe, gdyby się chciało tylko zestawzić wyróżniane ogólnopolskie kategorie słowotwórcze z gwarami i sporządzić rejestr gwarowych afiksów. Moim zamiarem było jednak wyodrębnienie właściwych gwarom modeli słowotwórczych i możliwie dokładne ich opisanie, a to wymaga większej liczby przykładów. Jeśli znajduję jeden wyraz *siedziocha* zbudowany z elementów - czasownik + -ocha, to nie mam pewności, czy jest on rzeczywiście odosobniony, czy też można go uznać za reprezentanta modelu. Gdyby nawet, to niewiele dałoby się o właściwościach znaczeniowych i formalnych tego modelu napisać.

Mankamenty są nieuniknione, bo skrupulatne zanotowanie całego słownictwa byłoby bardzo trudne, pracochłonne, kosztowne i trwałoby długo.

Słownictwo z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego było zbierane i opracowywane przez Karola Dejnę⁵ wiele lat, lecz także (przynajmniej początkowo) głównie podczas badania systemu fonologicznego i gramatycznego gwar tych obszarów, więc drukowane w "Rozprawach Komisji Językowej ŁTN" materiały nie są pełnym słownikiem. Zrezygnować z przyjętego zamiaru przedstawi-

⁴ Por. np.: J. Chłudzicka-Świątecka, Budowa słowotwórcza rzeczowników w gwarach Warmii i Mazur, "Prace Filologiczne" 1972, XXII, s. 159-289.

⁵ K. Dejn a, Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego, "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1974-1983.

nia słowotwórstwa rzeczownika i zdecydować się na inny sposób byłoby to postępować bez przekonania, bo stosowane w innych opracowaniach zasady klasyfikacji derywatów zostawiają wiele wątpliwości. Najczęściej, jak wiadomo, wyodrębniało się właściwie leksykalne kategorie, np.: nazwy działacza, nazwy narzędzi, nazwy wykonawców zawodów, nazwy mieszkańców itd. i wskazywało afiksy, za pomocą których można takie nazwy tworzyć. Krytycznie u stosunkował się do tego typu klasyfikacji m. in. R. Laskowski⁶ w części drugiej swojej monografii, jednak i on ostatecznie zdecydował się na ustalenie ogólniejszych, znaczeniowych kategorii przed stwierdzeniem, jakie modele słowotwórcze dają podstawę do ich wyodrębnienia. Ten sposób traktowania klasyfikacji derywatów przede wszystkim preferuje postawę nadawcy (syntezującego derywaty), a także stwarza ryzyko pominięcia kategorii słowotwórczej nie przewidzianej wcześniej, a wyraźnie (zwłaszcza w gwarze) się wyodrębniającej, mającej oczywiste wykładniki formalne. Wiadomo na przykład, że jako nazwy czynności występować mogą w polszczyźnie ogólnej nie tylko odczasownikowe z -anie, -enie, -cie, ale także z -ek, -ka, -iny (częściej zresztą w gwarach, jak stwierdził W. Cyran⁷) oraz odczasownikowe derywaty paradygmaticzne. Na tej informacji nie może poprzestać odbiorca (analizujący), bo niektóre formacje z -anie i -cie mogą się okazać nazwami obiektów czynności (działaczy w rozumieniu W. Doroszewskiego⁸), a większość derywatów z -ek, -ka i paradygmaticznych ma wyłącznie lub przede wszystkim funkcję przedmiotową. Kwestionowana przez R. Laskowskiego⁹ kategoria nazw mieszkańców może się zaś rzeczywiście w określonej gwarze wyodrębnić, jeśli na przykład rzeczownik (nazwa miejscowa) + -an/in/ daje regularnie takie znaczenie.

Nie ma powodu, by postawę odbiorcy uznawać dla odmiany za jedynie godną uwagi, ale praktyczne wydaje się uwzględnienie jej w pierwszej kolejności, a zwłaszcza niezakładanie, że możliwe jest ustalenie reguł syntetyzowania bez wcześniejszej analizy za-

⁶ R. Laskowski, *Derywacja rzeczowników w dialektach łaskich*, cz. 2: *Rzeczowniki z formantem w funkcji przedmiotowej*, Wrocław 1971, s. 6.

⁷ Cyran, *op. cit.*, s. 128.

⁸ W. Doroszewski, *Monografie słowotwórcze*, "Prace Filologiczne" 1928, XIII, s. 206-207.

⁹ Laskowski, *op. cit.*, s. 6.

stanego materiału. Wyodrębnienie modeli jest pierwszym efektem analizy materiału, od niego więc słusznie jest zacząć.

Wobec rozbieżności w rozumieniu, nie tylko tego zresztą terminu, pozwalam sobie zastrzec, że model słowotwórczy tworzy określony typ podstawy dający w połączeniu z konkretnym formantem wspólne wszystkim tak tworzonym derywatom znaczenie strukturalne. Odrębne typy podstaw stanowią wyrazy różniące się formalnie, gramatycznie, więc nie tylko rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki itp., ale także np. rzeczowniki rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego, żywotne i nieżywotne, osobowe i nieosobowe. Warto zauważyć, że niektóre formanty występują w połączeniu z podstawami należącymi do różnych subkategorii gramatycznych dając to samo znaczenie strukturalne (por. *kawał* + -arz = *kawałarz*, *kawa* + -arz = *kawiarsz*) inne tworzą różne modele w połączeniu z podstawami należącymi do różnych subkategorii (por. *narcis* + -ka = *narcisianka* i *zupa* + -ka = *zupka*).

Za formant uznaję te różniące derywat od wyrazu podstawowego cechy formalne, które są właściwe modelowi, zatem na przykład nie wnoszące nic do znaczenia derywatu rozszerzenia przyrostków (por. *głup* - t -ak, *biur* -al -*ista*) nie są elementami formantu.

Znaczenie strukturalne, wspólne wszystkim derywatom tworzonym według określonego modelu bywa czasem trudne do sprecyzowania (np. rzeczownik + -arz = nazwa agentywna lub nazwa atrybutywna -*ł* -arz 'uczeń dwójkowy' lub 'uczeń zbierający, otrzymujący często dwóje'), lecz jeśli derywaty wykazują podobieństwo znaczenia, to uznać je trzeba za tworzone według jednego wspólnego modelu. Także za należące do jednego modelu uznaję derywaty mające po dwa warianty znaczeniowe, wymiennie stosowane (np.: czasownik + -anie = nazwa czynności // nazwa obiektu).

W opracowaniu uwzględniam modele z formantami sufiksalnymi, prefiksalnymi i paradygmatycznymi, omawiam także złożenia i adaptacje słowotwórcze wyrazów przez gwary zapożyczonych. Kolejno przedstawiam derywaty odczasownikowe, odrzeczownikowe, odprzymiotnikowe (włączając do nich odimiesłowowe, odliczebnikowe i odzaimkowe) oraz odwyrażeniowe. Composita ze względu na dwa elementy podstawowe są omawiane odpowiednio w dwu miejscach, jeśli wyrazy podstawowe należą do dwu różnych kategorii gramatycznych (np. *chwalidupa* wśród odczasownikowych i wśród odrzeczownikowych). W kolejnych częściach przedstawiam najpierw dostrzeżone

modele, potem dające się na ich podstawie wyodrębnić kategorie słowotwórcze. Objaśniam tylko wyrazy mające znaczenie wyraźnie różne niż w polszczyźnie ogólnej.

I. Derywaty odczasownikowe

1. Modele sufiksalne w przeanalizowanym materiale.

W przeanalizowanym materiale dały się wyodrębnić modele z następującymi sufiksami:

- ica - nazwy wykonawców czynności np.: *gzica* 'twaróg rozrobiony mlekiem', *cierlica*, 'narzędzie do czyszczenia lnu z paździerzy', *prześlica* 'prząśnica',
- nica - nazwy wykonawców czynności, np.: *prząśnica*, *zapalnica*, *odkładnica*, *śrenica*. Element -r- w tym modelu jest w zasadzie interfiksem, jednak tak rozszerzona forma przyrostka występuje częściej, bo jest przydatniejsza, czyli formacje bardziej wyrazistymi.
- awica - nazwy wykonawców czynności, np.: *drygawica* 'rodzaj sieci', *błyskawica*. W stosunku do formacji z -ica niewiele różne. Wyraźniej dzięki -aw- sygnalizowana powtarzalność czynności.
- acha - nacechowane uczuciowo nazwy wykonawców czynności, np.: *ubieracha*, *wiejacha*. Podstawowe czasowniki na -a-. Zasadniczy element formantu - -ch-.
- echa - nacechowane uczuciowo nazwy wykonawców czynności, np.: *warzecha*.
- ocha - nacechowane uczuciowo nazwy wykonawców czynności, np.: *pierdziocha* 'kobieta psująca powietrze', *siedziocha* 'kobieta beczynnie siedząca, wysiadująca'.
- ucha - nacechowane uczuciowo nazwy wykonawców czynności, np.: *prażucha* 'potrawa z mąki i kaszy', *zawierucha*, *rzeżucha*. Nacechowanie emocjonalne wyrazu *rzeżucha* zneutralizowane w toku użycia.
- nia - nazwy wykonawców czynności, głównie urządzeń, narzędzi, np.: *rozrzutnia*, *stajnia*, *wielnia*, *wiejnia*, *wialnia*.
- arnia - nazwy wykonawców czynności, głównie urządzeń i pomieszczeń, w których wykonywana jest czynność, np.: *młocarnia*, *wędzarnia*, *wylęgarnia*.

- acja - nazwy czynności, np.: *kastracja*.
- ka - nazwy wykonawców czynności, głównie narzędzi, np.: *kładka, kołyśka, kołębka, koparka, sprzączka, oszywka, pocirka*. Mogą też być stosowane jako nazwy czynności, wtedy jednak częściej w liczbie mnogiej, np.: *zagrobki, dożynki, prządki*, por. -ki. Przyrostek -ka występować może z rozszerzeniami, więc np.: - *-ałka - snopowiazałka*.
- *awka - czkawka, mżawka*.
- arka - nazwy wykonawców czynności, głównie narzędzi, np.: *kosiarzka, pilarka, kopiarka, koparka*.
- aczka - nazwy wykonawców czynności, głównie narzędzi, np.: *kopaczka, wzbieraczka, owijaczka*, ale także osób r.ż. np.: *szwaczka*, nazwa choroby - *padaczka*.
- ła - nazwy wykonawców, np.: *mietła*.
- ała - nazwy wykonawców czynności żeńskie i bezrodzajowe, np.: *gorzała, jękała*.
- ina - nazwy wykonawców czynności, głównie rezultatów, np.: *popłuczyna, obierzyna, redlina*, ale i środków pomocniczych, np.: *rozczyna 'rozczyn'* i czynności samych, np.: *zmówiny*.
- awa - nazwy wykonawców czynności, np.: *trzęsawa 'trzęsawisko', purchawa 'purchawka', szczypana*, w tym także narzędzi, np.: *dmuchawa 'rura do dmuchania, część młocarni'*.
- ce - rzadko, nazwy wykonawców, np.: *szczytce*.
- cie - nazwy czynności, np.: *bicie, śarcie*, ale i obiektów np.: *śarcie* lub rezultatów czynności, np.: *ukucie*.
- anie - nazwy czynności, np. *bierzmowanie, obredlanie, wódkowanie, bronowanie*, ale i obiektów np.: *odzianie, ochlanie, przysykanie* i rezultatów czynności, np.: *zabudowanie*.
- enie - nazwy czynności, np.: *przędzenie, cedzenie, wódkowanie*, ale i obiektów, np.: *jedzenie, palenie* i rezultatów czynności np.: *odgrożdzenie, wyżłobienie*.
- ki - nazwy wykonawców, a dokładniej rezultatów, np.: *zaprabki, zgrabki, skwarki*, ale i czynności, np.: *dożynki, prządki*.
- ak - nazwy wykonawców, głównie narzędzi, np.: *drapak, dzierżak, bijak // obijak*, ale i osób, np.: *gadak* i innych istot, np. *piejak 'kogut'*.

- ek - nazwy wykonawców, a więc narzędzi, np.: *tłuczek*, osób, np. *grajek*, *znajdek*, rezultatów czynności, np. *obrębek*.
- ik - nazwy wykonawców czynności, np.: *łazik*, *budzik*.
- nik - nazwy (zwykle nieosobowych) wykonawców czynności, np.: *zwoznik*, *kierownik 'części wozu'*, *ciągnik*, *ośsyplik*, *rozrzućnik*.
- el - nazwy wykonawców, czynności, np.: *śmierdel*, *śmierdziel 'tchórz, człowiek śmierdzący'*.
- ol - nacechowane emocjonalnie nazwy wykonawców czynności, np.: *świdrol 'zezowaty, zezujący'*.
- eń - nazwy wykonawców czynności, np.: *więzień*, *sworzeń*.
- ko - nazwy wykonawców czynności, np.: *zwijatko*.
- isko - nazwy wykonawców, dokładniej - miejsc wykonywania czynności, np.: *boisko*, *klepisko*, *pastwisko* // *paświsko*.
- ło - nazwy wykonawców, w tym nazwy narzędzi, np.: *wieśło*, *sprzęgło 'połączenie dwóch bron'*, ale i czynności, np. *tarło*.
- adło - nazwy wykonawców, najczęściej narzędzi, np.: *śnowadło*, *mieszadło*, *smarowadło*.
- idło - nazwy wykonawców, najczęściej narzędzi: *goidło*, *stawidło*, ale i środków pomocniczych, np.: *smarowidło*.
- iwo - nazwy wykonawców czynności, w tym - nazwy narzędzi, np.: *krzesiwo* i nazwy rezultatów czynności, np.: *przędziwo*, *źniwo*, a także obiektów czynności lub środków pomocniczych, np.: *paliwo*.
- as - nazwy wykonawców czynności nacechowane emocjonalnie, zwykle osób, np.: *bekas*, *'płaksa'*.
- us - nazwy wykonawców czynności nacechowane emocjonalnie, osób, np.: *biegus 'latawiec, biegający'*, *ochlapus*, *ochlajtus*, *'pijak'*, *pijus 'nałogowy pijak'*.
- acz - nazwy wykonawców czynności, zwykle osób, np.: *kopacz 'kopiący kartofle'*, *palacz 'palący papierosy'*, ale i narzędzi, np.: *kopacz 'widły do gnoju'*, *opytacz 'przyrząd do pielenia, opylania'*, *pogrzebacz*, *rozsiewacz*.
- arz - nazwy wykonawców czynności, zwykle osób, np.: *kosiarz*, *misiarz* // *miszkarz*, *młocarz*.

2. Derywaty paradygmatyczne.

- a r.ż. - nazwy czynności, np.: *zawieja*, *włóka*, *zabawa*, ale także narzędzi, np.: *kosa*, *przegroda*, *haka 'dziabka'*, re-

- zultatów czynności, np.: *przędza, zaspa* i obiektów, np.: *nasada, rozwora*.
- e r.n. - nazwy rezultatów czynności, np.: *narośle, przerebie*.
- y pl.t. - nazwy wykonawców, np.: *sapy 'trzęsawisko'*.
- ø r.m. - nazwy czynności, np.: *pogrzeb*, ale częściej wykonawców, w tym rezultatów, np.: *murs 'dziupla', odułg, nawój, narzędzi*, np.: *przetak, wóz, spust, styk*, obiektów, np.: *nasad*.
- ø r.ż. - nazwy czynności, np.: *odwilż, zamieć* i rezultatów, np.: *przycieś*.

3. Złożenia:

czasownik + *i* + rzeczownik - nazwy wykonawców ze wskazanym obiektem, np.: *chwalidupa, chwalipięta, chwalipyta*.

rzeczownik + *o* + czasownik + *ø* - nazwy wykonawców, zwykle nieosobowych ze wskazanym obiektem, np.: *wodociąg*.

rzeczownik + *o* + czasownik + sufiksy - nazwy wykonawców ze wskazanym obiektem, np.: *glebogryzak*.

przysłówek + czasownik + *ø* - nazwy wykonawców ze wskazanym określnikiem sposobu, np.: *darmoleg*.

Przedrostkowych formacji odczasownikowych nie wyodrębnia się, ponieważ zwykle istnieją odpowiednie przedrostkowe czasowniki, które mogą być uznane za podstawowe.

Rejestr modeli nie jest, podobnie jak i rejestr słów, kompletny, daje jednak wyobrażenie o całości. Różnice między gwarami i polszczyzną ogólną nie są zbyt wyraźne. Dokładniej będą omówione w końcowej części opracowania.

II. Kategorie słowotwórcze formacji odczasownikowych

Dość oczywiście przedstawia się, jak w polszczyźnie ogólnej, podział dewerbatywów na abstrakcyjne i konkretne. Widać jednak, że nie ma takich modeli, według których tworzone derywaty mogłyby być stosowane wyłącznie jako nazwy oderwane. Owszem, niektóre derywaty nadają się przede wszystkim do tej funkcji i to wystarczy do wyodrębnienia kategorii, zwłaszcza że przeciwstawiają się formacjom, których tak zastosować się nie da. Formacjom stworzonym według liczniejszych modeli. Nazwy konkretne, nazwy wykonawców czynności, jak je łącznie nazwał W. Doroszew-

ski¹⁰, bywają dzielone na nazwy osobowych wykonawców i nazwy przedmiotów (narzędzi, miejsc, obiektów itp.).

Klara Buzassyova wyróżnia wśród słowackich derywatów odczasownikowych m. in. nazwy czynności, narzędzi, środków pomocniczych i zużywanych w trakcie czynności materiałów, odpadków powstających w trakcie wykonywanej czynności¹¹. Trudno bez wahania wyodrębnić i wśród gwarowych dewerbatywów takie kategorie, choć podobne grupy znaczeniowe można znaleźć. Formalnej różnicy między nazwą odpadku *obierka* i nazwą czynności *obrobka* nie ma. Uwzględniana przez Buzassyovą intencja czasownika nie ma także żadnego formalnego wykładnika. To, że podstawowy czasownik odnosi się do czynności obejmującej obiekt, dopuszczającej użycie narzędzia, wymagającej środków pomocniczych, pozostawiającej odpady itd., pozwala jedynie spodziewać się ewentualnych zastosowań dewerbatywów, ale o nich nie rozstrzyga.

Formantów tworzących wyłącznie lub przede wszystkim nazwy odpadków czy nazwy środków pomocniczych nie ma, znaleźć można natomiast na przykład formanty tworzące dostatecznie regularnie nacechowane emocjonalnie nazwy wykonawców czynności, przez Buzassyovą nie uwzględnione. Nieco inaczej przedstawia się klasyfikacja R. Laskowskiego. Podział na abstracta i concreta nie budzi zastrzeżeń. W obrębie nazw konkretnych dostrzega Laskowski rzeczowniki agentywne (w tym także ekspresywne *nomina gentis*) i rzeczowniki nieagentywne, a wśród nich nazwy rezultatów czynności, obiektów, przedmiotów służących do wykonywania czynności i nazwy miejsc¹², sam zresztą zwraca uwagę na brak dostatecznych różnic między derywatami różnych kategorii.

Proponowany przeze mnie podział nie jest też bez wad, jednak wynika z analizy dostrzeżonych wcześniej modeli. Przedstawia się następująco:

a) nazwy czynności z sufiksami:

- anie - *bierzmowanie, stanie, drapanie, wianie.*
- enie - *zawieszenie, ogradzenie, włożenie.*
- cie - *klucie, żarcie.*

¹⁰ Por. przyp. 8.

¹¹ K. B u z á s s y o v a, *Sémantická štruktúra slovenských dewerbatív*, Bratislava 1974, s. 56.

¹² R. L a s k o w s k i, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich*, cz. 1, Wrocław 1966 i cz. 2, Wrocław 1971.

- acja - (rzadko) - *kastracja*.

- ki - *dożynki, prządki*.

z formantami paradygmatycznymi:

- a r.ż. - *zabawa, wówka*.

- y pl.t. - *zaspły, gody*.

- ó r.ż. - *zamieć*.

- ó r.m. - *pogrzeb*.

b) nazwy wykonawców czynności:

nienacechowane emocjonalnie nazwy osób i przedmiotów

sufiksalne:

- ica - *gźica, cierlica*.

- nica - *zapalnica, odkładnica*.

- awica - *drygawica, błyskawica*.

- ka - *kołyska, kolebka, prządka*.

- arka - *kopiarka, dojarka*.

- aczka - *kopaczka, owijaczka*.

- aia - *gorzaia, jąkaia*.

- ak - *drapak, piejak, bijak, gadak*.

- ek - *tłuczek, obrąbek*.

- nik - *rozchodnik, zwornik, kierownik*.

- eń - *sworzeń, więzień*.

- idło - *mazidło, straszydło*.

- /a/tor - *dyrektor, kultywator*.

- us - *targus 'słoma targana', ochłapus 'pijak'*.

- acz - *kopacz, opytacz, ładowacz, tracz*.

paradygmatyczne:

- a r.ż. - *nasada, śmiga, wyspa, znajda*.

- e r.n. - *narośle, przerębnie, okucie*.

- o r.n. - *pęto, tło*.

- ó r.ż. - *przycieś*.

- ó r.m. - *odług, ugór, skład*.

złożone:

czas. + *i* + rzecz. - *chwalidupa*.

rzecz. + *o* + czas. + *ó* - *wodociąg*.

rzecz. + *o* + czas. + suf. - *glebogryzak*.

przysł. + czas. + *ó* - *darmoleg*.

nienacechowane nazwy nieosobowe

sufiksalne:

- awka - *czkawka, mżawka.*
- ła - *mietła.*
- ina - *pielina, rozczyna, zmówiny.*
- awa - *trzęsawa, pruchawa, szczypawa.*
- ki - *skwarki, zgrabki.*
- isko - *klepisko, boisko, paświsko.*
- ło - *wieśło.*
- adło - *smarowadło.*
- iwo - *krzesiwo, żniwa.*
- arnia - *wylęgarnia.*

nienacechowane nazwy osobowe

- iciel - *nauczyciel, odkupiciel.*
- arz - *kosiarz, lekarz, misiarz, miszkarz.*

nacechowane emocjonalnie nazwy osób

sufiksalne:

- acha - *ubieracha.*
- ocha - *siedziocha.*
- och - *śpioch.*
- uch - *znajduch.*
- ol - *świdrol.*
- as - *bekas.*

Przypisanie modelu (nie pojedynczej formacji) określonej kategorii słowotwórczej nie oznacza, że konkretny derywat nie może być inaczej stosowany. Ważne są główne tendencje. Wśród derywatów o ogólniejszym zastosowaniu (do nazywania osób, zwierząt, przedmiotów nieożywionych) można wyodrębnić odpowiednie grupy znaczeniowe (nazwy narzędzi, osób wykonujących czynności, obiektów czynności), ale już raczej ze względu na ich znaczenie realne, nie budowę.

To samo tyczy derywatów stosowanych przede wszystkim nie do osób, lecz do przedmiotów nieożywionych. Względnie wyraźnie wydziela się nazwy miejsc z przyrostkiem *-isko*. Nacechowane emocjonalnie mogą być i inne, prócz tu wskazanych, derywaty, ale ich nacechowanie nie jest wyznaczone formalnie.

*Kazimierz Michalewski*LES MODÈLES MORPHOLOGIQUES DU SUBSTANTIF DANS LES DIALECTES
DE LA RÉGION DE BEŁCHATÓW

C'est la première partie de l'élaboration des modèles morphologiques du substantif dans les dialectes de la région de Bełchatów. Les deux suivantes renfermeront les dérivés des substantifs et des adjectifs. Le lexique, soumis à l'analyse, contient beaucoup d'éléments du polonais national, ce qui est le résultat du violent développement économique de la région. Les nouveaux venus, indispensables pour construire les mines de lignite et la centrale électrique, arrivés des autres régions de la Pologne, se servent du lexique national ou propre aux dialectes fréquemment bien différents. Le vocabulaire local est souvent complété ou remplacé par celui des nouveaux venus. La disparition du lexique local résulte des changements de civilisation, tels que: l'abandon de vieux outils, d'anciens métiers.

Les relations de motivation observées dans ce lexique sont à présent indubitablement autres qu'avant les grands investissements. Cependant les régularités générales concernant la morphologie dialectale sont encore saisissables. Les modèles particuliers sont moins spécialisés que ceux nationaux en ce qui concerne la signification. Les mêmes formants (ceux paradigmatiques surtout) transforment les bases verbales diverses en laissant quelques possibilités d'interpréter les valeurs des dérivés, quoique à l'intérieur d'une, le plus souvent, catégorie générale (les appellations des actions ou des exécutants). Se distinguent d'une manière assez expressive les modèles créant les appellations empreintes émotionnellement des personnes accomplissant des actions. Les autres catégories (les appellations des outils, des résultats des actions, des objets, etc. sont souvent servis par les modèles analogues.